

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2023, 23(1): 178-195, doi: 10.11616/asbi.1206123

Güvenlikçi Devletin Güçlenmesi Örneği: Türkiye’de 1980 Sonrasında Askeri İdarenin Büyümesi

An Example to Strengthening of Security State: Expansion of Military Administration in Turkey after 1980

Baki ERKEN

Geliş Tarihi (Received): 17.11.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 09.02.2023

Yayın Tarihi (Published): 30.03.2023

Öz: Bu makale, Türkiye’de 1980 sonrasında ordu ve daha geniş kapsamda askeri idare konusunda güvenlikçi devlet anlayışı bakış açısı ile kurumsal boyutta bir incelemeyi kapsamaktadır. 20. yüzyılda Batı’da güvenlikçi devletin güçlenmesi söz konusudur. Güvenlikçi devletin en önemli yansıması kurumsal boyutta orduda görülmektedir. Türkiye’de 1980 sonrasında askeri idarenin büyümesi güvenlikçi devletin güçlenmesinin önemli bir örneğidir. Bu makale, güvenlikçi devlet anlayışı doğrultusunda Türkiye’de 1980 sonrasında askeri idarenin büyüdüğünü göstermek ve büyümenin nasıl gerçekleştiğini açıklamak amacındadır. Türkiye’de 1980 sonrasında askeri idarenin kurumsal büyümesi üç boyutta ya da alanda gerçekleşmiştir: askeri kurumlar, ordu yapılanması ve askeri personel. Askeri kurumlar çoğalırken ordu yapılanması büyümüş ve askeri personelin statüsü güçlenmiştir. Sonuçta, güçlü devlet geleneği devam etmiş ve sivil siyasal iktidarın gücü ordu karşısında azalmıştır. Yöntemler olarak, makalede kaynak taraması ve veri analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlikçi devlet, Askeri idare, Türk ordusu, 1980 sonrası siyaset

&

Abstract: This article contains analyzing of the army, in broad context, the military administration in Turkey after 1980 through security state mentality in institutional level. There is strengthening of security state in the West in 20th century. The most important sign of the security state can be seen in army in institutional level. The expansion of the the military administration, in Turkey after the year of 1980, is an important sign of the strengthening of security state. This article purposes to demonstrate that the military administration in Turkey after 1980 has expanded through security state mentality and to explain that how this expansion has happened. The expansion of the military administration in Turkey after the year of 1980, realized in three dimensions or spheres: military institutions, army organization and military personnel. While military institutions increased in numbers, military organization expanded and the statute of military personnel strengthened. In conclusion, the strong state tradition has continued and civil political power has weakened against the military.

Keywords: Security state, Military administration, Turkish army, Politics after 1980

Atıf/Cite as: Erken, B. (2023). Güvenlikçi Devletin Güçlenmesi Örneği: Türkiye’de 1980 Sonrasında Askeri İdarenin Büyümesi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 178-195. doi: 10.11616/asbi.1206123

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Dr., Baki Erken, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, bakierken@gmail.com.

1. Giriş

Güvenlik devletin varoluş amacı ile ilişkili olan bir etkinliktir. Güvenliği sağlamak devlet için temel bir görev ve kamu hizmetidir. Modern devletler ülke içinde güvenliğin sağlanması ve dış güçlere karşı savunmanın oluşturulması işlevlerini esas almışlardır. Güvenlik ve devletin büyümesi arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Batı’da devletlerin gelişmesinde güvenlik ve savunma temel bir rol oynarken, kurulan devletler de güvenlik ve savunma alanlarında büyümüşlerdir. Yaşanan savaşlar devletlerin güvenlik yönünün güçlenmesine doğal olarak yol açmışlardır (Tilly, 2020: 123-136). Uluslar arasındaki rekabet ve ulusal güvenlik anlayışı halkın güçlü devlete ve güvenlik kurumlarına olan desteğinin artmasını sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler 20. yüzyılda Batı’da, devletin güvenlik üzerinden tanımlanmasına ve işleyişini güvenlik üzerinden kurmasına neden olmuştur. Devletler kamu hizmetleri arasında güvenliği birincilleştirmekte, vatandaşlarla ve toplumsal gruplarla güvenlikteki rolleri bakımından iletişim kurmakta ve toplumsal sorunlara güvenlik açısından bakmaktadır. Toplumsal düzeni ve adaleti sağlama amaçları devletin güvenlikçi yaklaşımını güçlendirmiştir. Güvenlik alanında etkin olan devlet diğer alanlarda da güçlenmektedir. Böylece, devlet toplum üzerinde denetim ve kontrol sağlamaktadır. Bu, güvenlikçi devlettir. 20. yüzyılda Batı’da güvenlikçi devletin varlığı ve büyümesi söz konusudur. Özellikle bu durum gelişmekte olan ve güvenlik krizleri yaşayan ülkeler için geçerlidir.

Güvenlikçi devlet için güvenlik kurumları vazgeçilmez ve en işlevsel kurumlardır. Bunlardan en önemlileri: iç güvenlik birimi olan polis, dış güvenlik/savunma birimi olan ordu ve istihbarat kurumlarıdır. İşte, güvenlikçi devletin güçlenmesinin en temel göstergelerinden birisi güvenlik kurumlarının büyümesidir. Bu doğrultuda, ordunun; kurumsal, personel ve mali yönden büyümesi güvenlikçi devletin etkinliğine işaret etmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede güvenlik krizlerinde ve istikrarsız siyasi ortamlarda ön plana çıkan ordu, güvenlik alanındaki vazgeçilmezliğini siyasal alana taşımakta, sivil iradeden ayrılarak özerk olmaktadır. Siyasi ve kurumsal özerkliğe sahip olan ordu kurumsal kapasitesini artırma ve personelinin statüsünü güçlendirme eğilimindedir. Bu süreçte sadece ordunun büyümesi değil; toplum, ekonomi ve eğitim gibi alanlarda yer alan kurumlarıyla askeri idarenin büyümesi gerçekleşmiştir.

Güvenlikçi devletin güçlenmesine en önemli örneklerden birisi Türkiye’de 1980 sonrasında askeri idarenin büyümesidir. Türkiye’de ordu güçlü ve özerktir. Gücünü ve özerkliğini siyasal alana taşıyarak siyasette ve idarede etkin olmuştur. Türkiye’de idari anlamda ordu ile ilgili yapılabilecek en önemli değerlendirme, sürekli bir büyüme içerisinde olduğudur. Özellikle bu değerlendirme çok partili dönem ya da onunla kesişen 2. Dünya Savaşı sonrası dönem için geçerlidir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana her zaman en güçlü kurumlardan biri olan ordu, 1940’lı yıllardan başlayarak profesyonelleşme, ekonomik büyüme, Soğuk Savaş koşulları ve uluslararası işbirliği gibi etkenlerle doğal olarak güçlenme ve büyüme eğilimine girmiştir. Fakat, Türkiye’de ordunun büyümesinin en önemli dinamiğini ordu bizzat kendi yaratmıştır. Diğer Batılı ülkelerden farklı olarak, Türkiye’de ordu siyasal etkinlik içerisinde kendi kurumsal büyümesini kendi sağlamıştır. Askeri müdahaleler sadece ordunun yönetimdeki etkinliğini değil, kurumsal gelişimini ve büyümesini de hızlandırmıştır. Bu anlamda 27 Mayıs Darbesi ve sonrasında yürürlüğe giren 1961 Anayasası bir milattır. 70’li yıllarda yaşanan anarşi/iç güvenlik krizi de ordunun güçlenmesinin meşruiyetini sağlamıştır. Ordu sadece güvenlik alanında en önemli uygulayıcı ve zaman zaman karar verici bir kurum olmamış, aynı zamanda birçok alana yayılarak geniş bir askeri idare oluşturmuştur.

Şüphesiz ki, Türkiye’de 1980 sonrasında ordu kesintisiz bir büyüme içerisinde olmamış, daha da önemlisi bu büyümeyi engelleyecek hatta tersine çevirecek bazı gelişmelere maruz kalmıştır. Liberalleşme, uluslararasılaşma ve demokratikleşme gibi süreçler, daha da somut olarak neoliberal yönetime geçiş ve Avrupa Birliği adaylığı süreci gibi dış kaynaklı gelişmeler ordunun siyasal etkisini azaltma ve güvenlik yönetimini küçültme eğiliminde olmuştur. Ayrıca, siyasal iktidarlar ordunun siyasal etkinliğini kısıtlamaya yönelik planlı icraatlarda bulunmuştur. Fakat yaptığımız araştırmalar göstermiştir ki, Türkiye’de bu etkenler güvenlik yönetiminde sınırlı olmuş, güvenlikçi devlet tam tersine büyümüştür. Ülkenin kendi iç dinamikleri, özellikle de terör ve savaş tehdidi daha başat bir rol oynamıştır.

Bu makale, güvenlikçi devlet anlayışı doğrultusunda Türkiye’de 1980 sonrasında askeri idarenin büyüdüğünü göstermek ve büyümenin nasıl gerçekleştiğini dinamikler ve kurumsal değişim ile izah etmek amaçındadır. Türkiye’de 1980 sonrasında askeri idarenin kurumsal büyümesi; önce güvenlikçi devlet anlayışı, sonra askeri idarenin büyümesindeki dinamikler ve sonradan da kurumsal büyümenin içeriği olmak üzere üç kısımda ele alınacaktır. Makale, 2015 yılına kadar olan siyasi ve kurumsal gelişmeleri dikkate almıştır.

2. Teorik Temeller: Güvenlikçi Devlet Anlayışı ve Askeri İdare

Devletin en önemli işlevlerinden birisi güvenlidir. Modern devletin ilk teorilerinden itibaren devletin varlık nedeninin ya da en temel işlevinin güvenliği sağlamak olduğu savunulmuştur. Thomas Hobbes, insanı içinde bulunduğu güvensizlikten ve güven için mücadele etmekten çıkarabilecek tek gücün devlet olduğunu söyler. Hobbes’e göre, devletin amacı bireysel güvenlidir (Hobbes, 2012: 101, 133). Toplum sözleşmecisi teorilerde devletin güvenlik ile olan amaçsal ilişkisi düzen, adalet ve yasa kavramları ile de kurulmaktadır. Devlet; düzeni, adaleti ve yasaların işleyişini sağlayan bir organdır. Her üçü de güvenlik ile yakın ilişkidir. Güvenlik olmadan düzen sağlanamayacağı gibi, cezalandırma ve güç kullanma güvenliği sağlamak adına kullanılan araçlardır (Hobbes, 2012: 100-104, 133-139, Locke, 2012: 17, 53-65, 81-82 ve Rousseau, 2013: 4-17, 23-31). Aydınlanma düşüncesi sonrası modern siyasi teorilerde ve 20. yüzyıl Amerikan muhafazakar düşüncesinde de güvenlik, siyasi düzen bakımından vurgulanmıştır. Bu anlayışlara göre güvenlik, bir devletin ulusal ve uluslararası düzeyde etkinliğinin temel unsurlarından birisidir (Erken, 2020: 2016-220). Modern devlet anlayışında devlet en küçük ölçekte konumlandırıldığında güvenlik, savunma ve adalet kesinlikle vardır. Buna göre, güvenlik devletin vazgeçilmez, zorunlu ve merkezi kamu hizmetlerindedir. Devleti zorunlu bir yapı olarak gören klasik liberal teoriler, devletin sahip olması gereken en az düzeydeki işlevi olarak mülkiyet hakkını ve bireysel özgürlükleri korumayı belirtirler. Bu ise ancak güvenlik ile sağlanabilir (Carnoy, 2013: 42-50). Devletin güvenlik işlevini ön plana çıkartan bir kavram ve anlayış “milli güvenlik”tir. Milli güvenlik, bir ülkede savaş ve savunma sorunlarını siyasi, ekonomik ve sosyal yönlerden kapsayıcı şekilde ele alır ve tüm silahları ve teknolojik gelişmeleri güvenlik alanına dâhil eder. Batı’da 2. Dünya Savaşı sonrası bir ortamda ABD’de Milli Güvenlik Yasası² ile milli güvenlik kavramı popülerleşmiş ve devletlerin temel politikalarından birisi haline gelmiştir (Aybay, 1978: 60-61).

Devlete ilişkin en temel özelliklerden birisi güç (zor) kullanması ve şiddet uygulamasıdır. Devlet toplumda düzen, adalet ve güvenliği sağlamak için güç kullanabilen ve şiddet uygulayabilen yasal - meşru bir organdır. Max Weber modern devletin özelliklerini sayarken “yasaların izin verdiği zorlama çerçevesinde belirli bir bölgede güç kullanma meşruiyeti”ni belirtir (Bendix, 1984: 417-418). Modern devletler tüm şiddet araçlarını kullanma yetkisini kendinde toplayan, yani resmi şiddet tekeli oluşturan kurumlardır. Bir ülkede hiçbir kişi, grup ya da kurumun şiddet göstermesine izin verilmez, göstermesi durumunda cezalandırılır. Devletin şiddet kullanması ile gücü arasında bir bağ kurulur. Devlet ne kadar şiddet uygularsa o kadar güçlü olacağı algısı hem halk içerisinde hem de gücü uygulayacak resmi kişilerde bulunmaktadır (Tilly, 2020: 49-51). Devletin şiddet kullanmasının meşruiyeti son dönem siyasi teorilerde de yer almaktadır. Devletin egemenliğini şiddet, savaş ve kriz gibi olağandışı durumlar ile ilişkilendiren görüşler özellikle totaliter ve otoriter rejimler için fikir kaynağı olmuştur. Carl Schmitt, “Egemen olağanüstü hale karar verendir” sözü ile modern devletin egemenliğini devletin olağan dışı durumları oluşturma ve tüm siyasi sistemi etkileme kararı ve kabiliyeti ile ilişkilendirmiştir (Schmitt, 2014: 13-14). Devletin şiddet kullanma ve güvenliği sağlama işlevi toplumun kontrol edilmesi ve denetim altında tutulmasına doğal olarak dönüşebilir. Ya da devlet bu amaçla şiddet kullanır ve güvenliği sağlar. Güvenlik krizlerinin yaşandığı veya şiddet olaylarının yaygınlaştığı durumlarda devlet, tüm şiddet araçlarını kullanır ve zor ile barışı sağlar. Bunu yaparken veya yaptığında belirli ölçüde hâkimiyet kurmuş ve denetim sağlamış olur (Giddens, 2008: 30-32).

Devletin güvenlik uygulamalarının ve zor ve şiddet kullanmasının miktarını yasallık/hukuk belirleyecektir. Hukuk ya da yasalar, devletin güvenliği nasıl sağlayacağı, hangi şiddet araçlarını ne

² 61 Stat. 496, 26 Haziran 1947.

ölçüde kullanacağı, cezalandırmayı nasıl yapacağı ile ilgili kuralları belirler. Siyasal iktidarı sınırlayan temel bir ilke olan hukuk devleti, gücün yetkili kişilerce ölçülü, temel hak ve özgürlüklere dokunmadan ve ancak cezalandırma amacı ile kullanılmasını öngörür. Bu anlayışta güvenlik sınırlı bir kamu hizmeti olarak sunulur (Kelsen, 2016: 121-123). Hukuk devleti ilkesi aynı zamanda devletin şiddet kullanma tekelinin meşruiyetini ifade eder. Vatandaşın anayasada bu gücün kullanımının sınırlandırılmasına olan inancı ve bilinci devlete şiddet kullanma meşruiyeti sağlar. Bu güven nedeniyle hukuki sınırlamalara herkes uyar ve razı gelir. Bu, liberal modern devletin savunduğu bir düşüncedir (Friedrich, 1999: 31). Güvenlik alanı şiddetin ölçsüz kullanımına çok açık bir alandır. Zor kullanma yetkisi bulunan resmi kişiler yasaların belirlediği sınırları aşmaya çok yakındırlar. Güvenlik işlevinin vazgeçilmezliği onlar için koruyucu duvarlar oluşturur. Güvenlikçi devlet ile hukuk devleti arasındaki ikilem devletin demokratik mi yoksa otoriter/totaliter mi olduğu konusunda belirleyicidir. Güçlü devlet ya da güvenlikçi devlet anlayışı, özgürlük - güvenlik ikileminde güvenlikten yana olan, yani önceliğini güvenliğin sağlanmasına veren ve özellikle de olağandışı durumlarda, örneğin güvenlik krizlerinde, kişi hak ve özgürlükleri sınırlandırma eğiliminde olan devleti savunur.

Güvenlik devleti ile güvenlikçi devlet arasındaki temel fark güvenlik devletinin anayasal bir temele sahip olması, güvenlikçi devletin ise hukuk dışına çıkabilmesidir. Güvenlik devleti kavramından yola çıkılarak güvenlikçi devletin şu özelliklere sahip olduğu belirtilebilir:

- Güçlüdür, toplum üzerinde bir denetim ve kontrol sağlar.
- Kamu hizmetleri arasında güvenliği merkezileştirir, ona öncelik tanır.
- En çok kullandığı araçlar olarak zor ve şiddete başvurur.
- Cezalandırmayı ve etkili bir yargıyı güvenliği sağlamak için zorunlu tutar.
- Kamusal sorunlara güvenlik açısından bakar. Güvenlik krizlerinde çözüm olarak güvenliğin zor ile mutlak şekilde sağlanmasını sunar.
- Kişileri ve toplumsal grupları güvenliği sağlayıp sağlamadığına göre konumlandırır ve bunun üzerinden iletişim sağlar.
- Güvenliği sağlamak uğruna kişi hak ve özgürlükleri sınırlandırır.
- Güvenlik kurumlarını büyütür.

Devletlerin varoluşundan itibaren ortaya çıkan en temel özelliklerinden birisi savaş yapması ve ordu kurmasıdır. İlk modern teorilerde devlet savunma ve savaş ile ilişkilendirilmiştir. Machiavelli hükümdarlığı anlatırken iyi ordulardan ve savaştan bahseder. Bir hükümdarın temel uğraşısı savaş ile ilgili yöntem ve düzenlemedir (Machiavelli, 2014: 46, 56-57). Son dönem teorilerde de modern devletin oluşumunda savaşın önemi vurgulanmıştır. Bunlardan Charles Tilly, Avrupa’da modern devletlerin ortaya çıkışının sebepleri olarak zorun ve sermayenin yoğunlaşmasını belirtir. Zor kullanma araçlarının örgütlenmesi gerekliliği başta ordunun oluşumuna ve bu da devletin güçlü bir şekilde örgütlenmesine neden olmuştur. Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan uluslaşma ya da ulus devletin kurulma süreci, ordunun devletle bütünleştiği ve savaşın ulusça yapılmaya başlandığı bir süreçle beraberdir. Artık ordu ve savaş yönetimi, hükümdar ve devlet yöneticileri tarafından bürokratik yapı içerisinde ve profesyonel olarak yapılmaktadır. Ayrıca, savaşlar büyük çoğunluğunu zorunlu askerlerin oluşturduğu düzenli ordular tarafından tüm milli unsurlar bir araya getirilerek yapılmaktadır. Devletin askeri gücü sermaye birikiminin belirlediği ekonomik güç doğrultusunda olmaktadır. Bu nedenle, Avrupa’da sanayileşmiş ve kapitalist ekonomiyi kurabilen devletler güçlü ordular kurabilmiştir (Tilly, 2020: 137, 200-203). Ayrıca, savaşlarda modern silahların, stratejinin ve tekniklerin kullanımının gerekliliği kapsamlı bir ordu yapılanmasını zorunlu kılmıştır. Artık, savaşlar uluslararası ilişkiler ve milli güç unsurları dikkate alınarak devlet politikasının bir aracı olarak kullanılmaktadır (Wright, 1983: 63, 130). Devletin güvenlik işlevini ve güçlü ordu yapılanmasını ortaya çıkaran etkenlerin ikisi profesyonelleşme ve uzmanlaşmadır. Batı’da 19. yüzyılda modern anlamda profesyonelliğin ortaya çıkışı ile askerlik mesleği yükselmiş ve ordu yapılanmasının modernleşmesi hızlanmıştır. Orduların profesyonelleşmesinde iyi eğitim alan subayların önemi büyüktür. (Huntington, 2004: 9, 25, 54). Benzer şekilde, uzmanlaşma 19. ve 20. yüzyılda Batı’da orduda ve devlette kurumsal büyümeye yol açmıştır. Modern ordu yapılanmasının

oluşturulmasında ve askeri faaliyetlerin yürütülmesinde askerlerin eğitimi, iaşesi ve sevki bakımından uzmanlaşma zorunluluk arzemiştir. Ordudaki uzmanlaşma belirli alanlarda idari birimlerin kurulmasına, daha sonra da devletin diğer faaliyetlerinde kullanılmasına neden olmuştur (Tilly, 2020: 200-203).

3. Türkiye’de 1980 Sonrasında Askeri İdarenin Büyümesinin Ardındaki Siyasi Dinamikler

Askeri idarenin büyümesi, başta ordu olmak üzere toplum, ekonomi ve eğitim gibi alanlarda askeri kurumların büyümesi anlamındadır. Türkiye’de 1980 yılı sonrasında askeri idarenin büyümesi söz konusudur. Askeri idarenin büyümesinin ardında birçok dinamik bulunmaktadır. Burada siyasi dinamiklere vurgu yapılacaktır. Bu siyasi dinamiklerden en önemlileri: 12 Eylül askeri rejimi, ordunun siyasal etkinliği ve PKK terörüdür. Bu dönemde 12 Eylül askeri rejiminin kurulması, ordunun siyasal etkinliğinin artması ve PKK terörünün yükseliş askeri idareyi oldukça büyütmiştir.

3.1 12 Eylül Askeri Rejimi

Türkiye’de askeri idarenin büyümesi ile askeri darbeler arasında sıkı bir bağ vardır. Askeri darbeler sonrasında kurulan askeri rejimler veya vesayet içerisinde askeri idare büyümüştür. Cumhuriyet tarihinin ilk askeri müdahalesi olan 27 Mayıs 1960 darbesi, seçimlerin yapıldığı Ekim 1961 tarihine kadar süren bir askeri rejimi beraberinde getirmiştir. Askeri rejimin idaresinde kabul edilen 1961 Anayasası askeri kurumları anayasal bir statüye kavuşturarak askeri idarenin büyümesinin hukuki temelini oluşturmuştur. Milli Güvenlik Kurulu ve askeri mahkemeler bu dönemde anayasal olarak kurulan başlıca askeri kurumlardır. Benzer bir şekilde 12 Mart 1971 tarihinde gerçekleşen askeri darbe sonrasında siyasal iktidar üzerinde bir askeri vesayet oluşturulmuştur. Bu etki altında 1971-1973 yılları arasında idarenin güçlendirilmesi ve askeri kurumların çoğalması ve yetkilerinin artırılması söz konusudur. Bu dönemde, Mili Güvenlik Kurulu’nun etkinliği artırılmış, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuş ve askeri mahkemeler çoğalmıştır (Özbudun, 2000: 24-33).

1980 yılı Türkiye’de güvenlik idaresinin, daha da özeld askeri idarenin güçlenmesi bakımından bir dönüm noktası olmuştur. 12 Eylül darbesinin ilk gününden itibaren, sıkıyönetimin tüm yetkileri kullanılarak, çatışmalar önlenmiş ve güvenlik sağlanmıştı. Böylece, ordu yönetime el koymanın gerekçesini gerçekleştirmiş, halkın desteğini kazanarak meşruiyet elde etmişti. Gücün tek elde toplanması ise devlet otoritesinin sağlanmasını çok kolay gerçekleştirmiştir. Artık, ordunun merkezinde olduğu bir siyasal sistem söz konusudur. Güçlü devlet algısı yerleşmeye hazırdır. Sonuç, devletin büyümesi ile birlikte askeri idarenin büyümesidir.

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen darbe 1983 yılına kadar sürecek 3 yıllık bir askeri rejimin başlangıcı olmuştur. Aynı zamanda 1987 yılına kadar süren yarı-demokratik rejimin ve daha sonraki yıllarda devam eden askeri vesayet de başlangıcı olmuştur. 12 Eylül darbesi, daha öncekilerden farklı olarak, tamamen demokrasi dışı bir rejim getirmiştir. Bu dönemde TBMM ve siyasal partiler olmak üzere tüm demokratik kurumlar kapatılmıştır. Yeni Anayasa’nın Kasım 1982 tarihinde kabulü sonrasında kontrollü seçimlerin yapıldığı ve TBMM’nin açıldığı 1983 yılına kadar bu rejim sürmüştür. Açıkçası, 12 Eylül darbesi sonrasında kurulan yönetim askeri bir totaliter rejimdir. Totaliter rejimler siyasal iktidarın tek bir kişide ya da grupta toplandığı rejimlerdir. Friedrich ve Brzezinski totaliter diktatörlüğün şu özelliklere sahip olduğunu belirtmişlerdi: resmi bir doktrin/ideoloji, tek bir parti yönetimi, yıldırıcı polis gücü, kitle haberleşme araçlarının kontrolü, silahlı kuvvetler ile gerçekleştirilen tam bir denetim tekeli ve ekonominin merkezden yönetimi (Friedrich ve Brzezinski, 1964: 13-14). 12 Eylül askeri rejimini bu özelliklere göre değerlendirsek, öncelikle, resmi bir ideolojiye - Kemalizm – sahiptir. Fakat, iktidarın temel aracı parti değil, yasal bir kurum olan ordudur. Bu rejim aynı zamanda oligarşiktir. Genelkurmay Başkanı’nın başında olduğu askeri bir kurul siyasal iktidarın yerini almıştır. Ayrıca, çok belirgin bir şekilde tam bir denetim söz konusudur. Kitle haberleşme araçları ve sivil toplum örgütleri gibi tüm toplumsal ve ekonomik yapılar, ordu ve başındaki Konsey tarafından kontrol edilmektedir. Zaman içerisinde askeri rejim, Konsey’e bağlı olan hiyerarşik yapısını ve merkezizetçiliğini bozmadan gücünü ve yetkilerini dağıtmıştır. Demokratik bazı kurumlar bu rejim içerisinde oluşturulmuş ve rejimin niteliği

totalitarizmden otoriterizme doğru kaymıştır. Bu değişimi sağlayan yeni kurulan iki kurum: biri yürütme alanında yer alan Bakanlar Kurulu ve diğer yasama alanında yer alan Kurucu Meclis’tir.

12 Eylül askeri rejimi devletin üç ana erkini; yasama, yürütme ve yargıyı ordunun kontrolüne veren ya da onun yönetiminde tek merkezde toplayan bir idare öngörmüştür. İlk olarak, yürütme yetkisi, başında Genelkurmay Başkanı’nun olduğu ve kuvvet komutanlarının üyeliklerini yaptığı beş kişilik Milli Güvenlik Konseyi’nde toplanmıştır. Bakanlar Kurulu’nun kurulmasıyla yürütme ikili bir yapıya dönüşse de güç dağılmamıştır. Bakanlar Kurulu Konsey’in bürokratik işlerini yapan bir kurul olmanın ötesine geçememiştir. Üst düzey memurların atama yetkisi bile Konsey’de bulunmaktadır. Konsey devlet işleyişinin yanı sıra sosyal hayatın düzenlenmesine ilişkin idari kararlar almıştır. İkincisi, Milli Güvenlik Konseyi çıkardığı “bildiriler” ve “kararlar” ile geniş kapsamlı ve ciddi hükümler oluşturarak yasamanın yerine geçmiştir. İlk dönemde Konsey; sıkıyönetim ilan etmiş, Parlamento üyelerinin dokunulmazlığını kaldırmış, siyasi partiler ve sendikaları kapatmış, grev ve lokavtı yasaklamıştır. Ayrıca, Meclis’in yetkilerini kullanarak milletlerarası antlaşmanın onaylanmasını uygun bulmuş ve kanunlar çıkarmıştır.³ 25 Eylül tarihinde çıkarılan düzenleme (Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İhtüdüğü) ile Konsey’in kanun yapma yetkisi resmen tanınmıştır. 29 Haziran 1981 tarihinden sonra içinde (ve başında) Milli Güvenlik Konseyi’nin olduğu Kurucu Meclis yasama yetkisine sahip yeni kurum olmuştur. Yine, 12 Eylül askeri rejimi yargıyı tamamen kontrol altına almıştır. Asker kişileri yargılayan askeri mahkemelerin yetkisi güvenlik suçlarında (siyasi suçlar) sivil kişileri de kapsamıştır. Subaylardan oluşan askeri mahkemeler hukuk devleti ilkesine bağlı kalmadan binlerce yargılama yapmıştır (Adalet Bakanlığı, 1990).⁴

12 Eylül askeri rejiminde devletin işleyişi tamamen değişmemiş, alt düzeyde aynen devam etmiştir. Bakanlıkların ve kurumların işleyişi, yöneticilerin değişmesi hariç olmak üzere, değişmemiştir. Bu rejimde yönetime ilişkin en önemli unsur güvenlik alanının tamamen askeri makamlara bırakılmış olmasıdır. Ülke illeri kapsayan 12 bölgeye bölünerek Sıkıyönetim Komutanlıkları oluşturulmuştur. Sıkıyönetim Komutanlıkları güvenliği sağlamak için her türlü tertip ve tedbiri almaya yetkili kılınmışlardır. Sonradan, Emniyet Genel Müdürlüğü Jandarma Genel Komutanlığı’nın emrine verilmiştir. Böylece, güvenlik yetkisi tamamen askeri makamlara geçmiştir. 12 Eylül askeri rejimi merkezi hükümetten sonra yerel yönetimleri etkisi altına almıştır. 29 Eylül tarihinde Konsey tarafından çıkarılan Kanun ile mevcut belediye başkanları görevden alınmış, Belediye Meclisleri ile İl Genel Meclisleri feshedilmiştir. Görevden alınan belediye başkanlarının yerine Sıkıyönetim Komutanları’nın istemlerine uygun olarak il merkezlerinde İçişleri Bakanlığınca, il merkezi olmayan yerlerde valilerce atama yapılmıştır.

7 Kasım 1982 tarihinde kabul edilen yeni Anayasa merkezîyetçi bir devleti yeniden inşa ederken askeri idarenin gücünü yasallaştırmıştır. En başta, anayasa bir askeri rejimin geçerli olduğu bir ortamda ve ordunun kontrolünde hazırlandığı için, anayasanın kabulü 12 Eylül darbesinin ve rejiminin de kabulü anlamına gelmektedir. Ordunun güçlü varlığı demokratik meşruiyet kazanmıştır. Anayasa’nın % 91 gibi yüksek bir oranda kabulü bu meşruiyeti ve güçlü ordu algısını kuvvetlendirmiştir. Anayasa’nın kabulü ile birlikte askeri rejim tüm kurumlarıyla anayasal bir statü kazanmıştır. Millî Güvenlik Konseyi, Kurucu Meclis ve Danışma Meclisi yasallaşırken Milli Güvenlik Konseyi Üyeleri anayasal güvenceye sahip olmuşlardır. Kabul edilen yeni Anayasa, düzenlediği hükümler itibarıyla de ordunun ve askeri idarenin güçlü varlığını onamıştır. Anayasa’nın düzenlediği askeri kurumlar şunlardır:

- Genelkurmay Başkanı,
- Milli Güvenlik Kurulu,

³ Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı İle Almanya Federal Cumhuriyeti Federal İçişleri Bakanlığı Arasında Teçhizat Yardımı Sağlanmasına İlişkin Anlaşma ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Ekleneğine Dair Kanun.

⁴ 12 Eylül sonrasında yapılan yargılamalara ilişkin veriler (kişi sayısı): Gözaltına alınanlar: 650.000, Dava açılan: 210.000, Yargılanan: 230.000, İdamla yargılanan: 7.000, İdam cezası verilen: 517, İdam edilen: 50, Vatandaşlıktan çıkarılan: 14.000, Cezaevlerinde yaşamını yitiren: 299, Görevine son verilen memur: 4.000.

- Sıkıyönetim,
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri,
- Askeri yargı (ilk derece askeri mahkemeler),
- Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (askeri yüksek mahkemeler).

Bu askeri kurumlar 1961 Anayasası'nda da düzenlenmişti. Fakat yeni Anayasa askeri kurumlara daha fazla yetki vererek etkinliklerini artırmıştır. Bu kapsamda, milli güvenliğe ilişkin kararlarda Millî Güvenlik Kurulu Bakanlar Kurulu karşısında yetkili kılınmış, sıkıyönetimin uygulama süresi uzatılmış, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin özel kişileri yargılamadaki yetkisi genişletilmiştir (Anayasa - Madde: 118, 122, 143, 145, 156, 157 ve Geçici Hükümler).

3.2 Ordunun Siyasal Etkinliği

Türkiye'de ordu siyasette hep etkin olmuştur ve bu etkinlik 1980 sonrasında devam etmiştir. Türk ordusunun nitelikleri ve üstlendiği ideolojik işlevler siyasal etkinliğin arka planını oluşturur. Öncelikle, Türk ordusu profesyoneldir. Özellikle üst katmanları profesyonel ve tecrübeli askerlerden oluşur. Profesyonel askerlerin en temel sınıfını oluşturan subaylar; yüksek sorumluluk ve birlik bilincine sahip, eğitilmiş, rütbeli ve beceri sahibi askerlerdir. Profesyonelliğe dayanarak askerlik, bir zihniyet ve muhafazakâr bir yapı oluşturur. Askerlik zihniyeti; askerlik etiğini ve itaatini içerir (Huntington, 2004: 9-24, 83-111). Ayrıca, Türk ordusu özerktir. Askeri özerkliğin iki yönü vardır: kurumsal ve siyasal. Kurumsal özerklik ordunun profesyonel bağımsızlığıdır. Ordu, organik birliğini ve bütün olma bilincini koruyarak diğer kurumlardan kendini ayırır. Ordunun siyasal özerkliği ise hükümete veya sivillere karşı olan kendini ayrı tutma durumudur. Ordu çoğu zaman kendisi hükümetin yasal otoritesinin dışındaymış gibi davranır (Berlin, 1992: 84-90). Türk ordusu kurumsal geçmişi ile her zaman devlet içerisinde ayrıcalıklı bir konumda olmuştur. Sadece askeri müdahaleler ile değil, iç ve dış güvenlik alanındaki mutlak otoritesi ile siyasal iktidar karşısında özerk konumunu sürdürmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde ordunun en önemli işlevi modernleştirici olmasıdır. Ordunun modern kurumsal yapısı ve subayların modernleşmeyi savunan seçkin bir kadro oluşturması bu işlevi orduya yüklemektedir. Askeri seçkinlerin, siyasal ve bilgin seçkinlerle olan işbirliği toplumun modernleşmesini ve bunun için gerekli olan hâkim fikrîsel ortamı sağlamaktadır. Bu nedendir ki, gelişmekte olan ülkelerin bir kısmında modernleşme seçkin projeler olarak başlamıştır. Türkiye'de bürokratik askeri kadro modernleşmeyi başlatmış ve ulus devlet esasında bir cumhuriyet kurma başarısını göstermiştir. Çok partili demokrasi tarihi boyunca da modernleşmenin değerlerini koruma işlevini üstlenmiştir (Lerner and Robinson, 1960: 19-44 ve Rustow, 1964: 352-388).

Ordu, hem kurumsal düzeyde politika oluşturmak bakımından doğrudan hem de kitleleri harekete geçirme bakımından dolaylı olarak siyaseti etkilemektedir. Katı ve bütüncül bir yapılanmaya sahip ordu bir tür "askeri oligarşi" olarak aktif siyasal eylemlerde bulunur. Ordunun siyaseti etkilediği birçok ülkede ordu, hâkim bir parti yönetimine karşı bürokrasi ve toplumsal gruplarla dayanışma içinde olarak bir danışma veya karar alma aracı haline gelmiştir. Ordunun siyasal etkinliğinin önemli bir açıklaması da iktidarı etkileyen bir seçkin grubu oluşturmasıdır. Mills askerleri bu seçkin gruptan saymıştı (Mills, 2017: 365). Gelişmekte olan ülkelerde ordunun siyasal sistem içerisindeki etkinliği, siyasal iktidarın gücü ve istikrarı ile ters orantılıdır. Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinde askeri bürokrasi, özellikle kriz dönemlerinde ve güvenlik bunalımlarında etkin olmakta, siyasal iktidarı doğrudan etkileyebilmektedir. Ayrıca, güvenlik endişelerinin arttığı ve güvenlik krizlerinin yaşandığı toplumlarda ordunun kazanacağı halk desteği, siyasal iktidar gözünde onun meşruiyetini ve varlığını zorunlu kılmaktadır (Janowitz, 1964: 75-100). Türkiye'de ordu sadece anayasal görevi olan "yurt savunmasını" değil "cumhuriyeti korumak ve kollamak" amacıyla cumhuriyet değerlerini ve milli birliği sağlama görevlerini üstlenmiştir. Bunun için de, ordu siyasal iktidarı gözlemekten ve icraatlarını değerlendirmekten ve gerekirse müdahalede bulunmaktan kaçınmamıştır. Türkiye'de ordu, sivil sınırların hep dışında bulunmuş ve siyasete müdahale etme meşruiyetini kendinde görmüştür. Bu nedenle, ordu birçok kez seçilmiş siyasal iktidar ile karşı karşıya gelmiştir. Siyasal iktidarlara ise ordunun etkinliğini azaltmak ve sivil denetimi yaygınlaştırma yollarına başvurmuştur.

Türkiye’de ordunun siyasal etkinliği bazı dönemlerde belirgin olmuştur. 12 Eylül askeri rejiminin Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerle sona erip demokrasiye geçilmesi sonrasında da ordunun etkinliği devam etmiştir. 1983 - 1987 arası dönem, sadece Milli Güvenlik Konseyi’nin izin verdiği üç partinin oluşturduğu sınırlı bir demokrasi dönemidir. 12 Eylül rejiminin lideri olan Kenan Evren’in yedi yıl daha cumhurbaşkanı olması ordunun etkinliğinin bu dönemde sürdüğünün açık göstergesidir. Bu durum, önce serbest seçimlerin yapıldığı 1987 yılı ve Kenan Evren’in cumhurbaşkanlığını bıraktığı 1989 yılı sonrasında oldukça değişmiştir. Özal iktidarının bürokraside ve sınırlı da olsa orduda etkin olma durumu söz konusudur. 1991 yılından itibaren ise ordunun siyasal etkinliğinin temeline PKK terörü ile mücadele yerleşmiştir. PKK terörü sorununa demokratik çözüm yollarından vazgeçilip silahlı etkin bir mücadele yöntemi ile yaklaşma kararı orduyu ön plana çıkarmıştır. Artık ordu sadece güvenlik alanında uygulayıcı bir kurum değil, bizzat politikaları oluşturan bir kurum haline gelmiştir. Ordu terörle mücadeledeki etkinliğini güvenlik alanının tümüne ve diğer alanlara yayma çabası içerisine girmiştir. Demirel ve Çiller hükümetlerinin orduya sınırsız bir destek ve geniş yetkiler vermesi ordunun gücünü arttırmıştır (Hale, 2014: 324-336).

Şüphesiz ki, ordunun 1983 yılı sonrasındaki en büyük siyasal etkinliği 28 Şubat döneminde gerçekleşmiştir. 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısı ile başlayan ve literatüre “post-modern darbe” olarak geçen 28 Şubat askeri müdahalesi yaşanmıştır. Ordu 1990’lı yılların başında Türkiye’de etkin olan siyasal İslam’ı cumhuriyete tehdit olarak görmüş ve bu tehdidin ortadan kaldırılması için siyaseti etkilemiştir. Fakat, bu müdahalesini daha önceki askeri müdahalelerde olduğu gibi doğrudan yönetime el koyarak değil, siyasilere baskı yaparak hükümeti değiştirmek suretiyle yapmıştır. Ayrıca, yargı, medya, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları gibi birçok örgütü yönlendirmiştir. Ordunun temel siyasal etkinliği, irtica ile mücadele kapsamında bazı tedbirlerin alınmasını sağlamak için hükümete baskı yapmak ve bu konudaki hükümet icraatlarını takip etmektir. Özellikle, eğitim, kamu personeli ve sivil toplum kuruluşları alanlarında yapılan hükümet icraatlarında ordunun büyük etkisi vardır.

1983 yılından itibaren geçerli olan yarı demokratik /demokratik rejimde ordunun siyasette ve yönetimde etkin olmasının en önemli aracı Milli Güvenlik Kurulu (MGK) olmuştur. 1961 Anayasası ile kurulan MGK 1982 Anayasası ile tekrar düzenlenmiştir. Buna göre, MGK’nın temel görevi milli güvenlik ile ilgili görüşlerini Bakanlar Kurulu’na bildirmesidir (Anayasa - Madde 118). Buna karşın, MGK kararları hükümet için bağlayıcı olmasa da, uygulamada ordunun özerkliği ve gücü doğrultusunda uygulanması zorunlu devlet kararı gibi karşılık bulmaktadır. MGK sadece bir danışma kurulu olarak değil, aynı zamanda politika oluşturma ve karar alma organı olarak çalışmıştır. Özellikle de güvenlik ve dış ilişkiler alanında önemli politikaların oluşumunda MGK’nın ve içerisindeki askeri kanadın büyük katkıları vardır. Bu durum güvenlik krizlerinin yaşandığı ortamda daha da geçerlidir. Sonuç devlet yönetimine etki etmektir. Dolayısıyla, MGK ordunun yönetimde üst düzey bir parçası ya da uzantısı olarak işlev görmüştür.

3.3 PKK Terörü

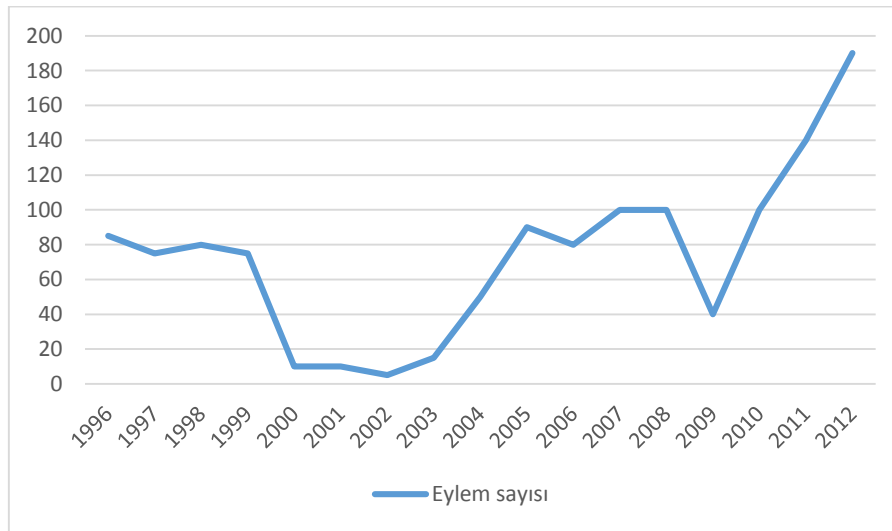
Türkiye’de 1980 sonrasında ordunun güçlenmesinin ardında yer alan en önemli dinamiklerden birisi PKK terörüdür. Başka bir deyişle, PKK terörü tehdidi ve terör ile etkin mücadele ihtiyacı, ordunun büyümesinin ve güçlenmesinin başlıca nedenlerindedir. PKK terörü Türkiye için basit bir asayiş sorunu değil, ülkenin bölünmezliğini tehdit eden yıllar boyunca süren büyük bir güvenlik sorunudur. Bu nedenle, iç güvenlik kuvvetlerinin baş edemeyeceği, ancak düzenli ordunun etkin mücadele edebileceği bir sorundur. Ordu “iç güvenlik harekâtı” çerçevesinde PKK terörüyle mücadeleyi gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte, başta Jandarma olmak üzere iç güvenlik kuvvetleri bu mücadelede önemli yer tutmaktadır. Ordu içinde özellikle Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve komando tugayları PKK terörü ile mücadelede başrolde yer almışlardır. PKK’nın başta Suriye ve Irak olmak üzere çevre ülkelerde yapılanması ve buralardan gelen destekler, bu örgüt ile mücadelenin iç güvenlik sorununu aşan sınır ötesi bir güvenlik sorunu olmasını beraberinde getirmiştir. Yine, kırsal alanda, zor doğa şartlarında ve çok geniş bir coğrafyada mücadele, ancak binlerce askeri unsuru içeren ve çok geniş çapta hareket edebilen güvenlik kuvvetinin yapabileceği bir şeydir. Ayrıca, sınırları koruma yetkisinin orduda olduğu

düşünüldüğünde terör ile mücadeledeki ordunun varlığı bir zorunluluktur. Orduya güvenlik konusunda verilen öncelik ve koordine etme yetkileri ordunun bu konumunu güçlendirmiştir. Dolayısıyla, PKK ile mücadelede baş yetkili kurum ordu olmuştur.

PKK; 1970'li yılların sonunda kurulan, Marksist - Leninist ideolojiye sahip, nihai amacı bağımsız bir Kürt devleti kurmak olan ayrılıkçı bir terör örgütüdür. 1984 yılında ilk silahlı eylemini gerçekleştiren PKK terör örgütü, yoğunlukla Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yıllardır terör eylemleri gerçekleştirmektedir. Irak'ta 1990 yılında yaşanan Körfez Savaşı'nın yarattığı güvenlik boşluğundan yararlanan örgüt büyük bir eleman ve silah temini yoluna gitmiştir (Özcan, 1999: 79-81). 1990 - 1993 yılları arasında eylemlerini yoğunlaştıran örgüt sadece kırsal alanda değil şehirlerde de etkili olmuştur. Hatta bazı ilçelerde bağımsız bölgeler ilan etmiştir. Halk içerisinde büyük bir desteğe sahip olması bölgede güçlenmesine neden olmuştur. Bunun karşısında, 1993 - 1996 yılları arasında ordunun etkin silahlı mücadelesi ve yurtdışında yaptığı operasyonlar ve tüm güvenlik kuvvetlerinin bir bütün halindeki mücadelesi PKK terörünün etkinliğini kırmıştır. Bu doğrultuda, 90'ların ortalarından itibaren PKK eylemleri oldukça azalmıştır. 1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması örgütü dağılma noktasına getirmiş ve 2000'li yılların başında eylemlerin dip noktasına vardığı bir süreci doğurmuştur. Daha sonra örgütün toparlanması ile birlikte 2003 yılından itibaren PKK terör eylemleri yükselişe geçmiştir. Eylemler, 2008 yılında ordunun gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyon ile bir iki yıl düşse de 2009 yılından itibaren tekrar hızlı bir yükselişe geçmiştir. PKK terör örgütü 1984'ten 2011 yılına kadar yaklaşık 6 bin güvenlik görevlisinin ve 5 bin vatandaşın (sivil kişi) ölümüne neden olmuştur. Ayrıca, binlerce insanın yaralanmasına, maddi zarara uğramasına ve göç etmesine neden olmuştur.

Aşağıda bulunan şekilde 1996 ile 2012 yılları arasında PKK terör örgütünün eylem sayıları yer almaktadır.

Şekil 1: PKK Terör Örgütü Eylem Sayıları, 1996-2012

(Cantenar ve Tümlü, 2016: 1-22).

PKK terörü tehdidi yıllardır Türkiye'nin milli güvenlik politikasında yer almaktadır. 1980'li yıllardan itibaren Milli Güvenlik Kurulu toplantılarının temel gündem maddelerinden birisini PKK terörü ile mücadele oluşturur. MGK kararlarında yıllardır PKK terörünün ortadan kaldırılması temel hedef olarak yer almıştır.⁵ PKK terörü ile mücadelenin temel yetkili kurumu olan ordu, milli güvenlik politikalarının belirlenmesinde de etkin hale gelmiştir. Başka bir deyişle, ordu PKK ile mücadele etmedeki yetkisini diğer milli güvenlik politikalarının belirlenmesinde kullanmıştır. Özellikle çevre ülkelere ilişkin dış politikaların yürütülmesinde ve güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve uygulanmasında belirleyici olmuştur. Ordu terörle mücadelede sadece politika yönünden değil sahada uygulamada da oldukça etkin olmuştur. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılan iç güvenlik hareketleri ordunun kara birlikleri tarafından yapılmıştır. Ayrıca, PKK terörünün yurtdışı desteği ve bağlantıları nedeniyle yapılan sınır ötesi operasyonlar bizzat

⁵ Örneğin, 1995 Yılı Milli Güvenlik Kurulu Kararları, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 2012

ordunun yetkisinde ve organizasyonunda gerçekleşmiştir. Yine, ordu diğer güvenlik kurumlarının terörle mücadeledeki kurumsal kapasitelerinin gelişiminde destek olmuştur. Ordu, terörle mücadelede etkin yer alan Jandarma ve Milli İstihbarat Teşkilatı’nda personel temini sağlarken, Emniyet’te eğitim konusunda faaliyetlerde bulunmuştur. Örneğin, terörle mücadele amacıyla kurulan Polis Özel Harekât, askeri personelin eğitimi doğrultusunda kurulmuştur.

PKK terörü ile mücadelede etme doğrultusunda ordu, önemli kurumsal değişim yaşamış, askeri kapasitesini büyütüp kendini daha da güçlendirmiştir. Özellikle 2. Ordu PKK ile yurtiçinde ve sınır ötesinde mücadele etme görevlerini üstlenmiştir. Ordu içerisinde 7. Kolordu (Diyarbakır) bu alanda en önde giden askeri birimlerin toplandığı kısımdır. PKK terörü ile mücadelede etkin olan askeri birlikler şunlardır:

- Hudut (sınır) Tugayları
- Taktik Piyade Tümeni
- Zırhlı ve Mekanize Piyade Tugayları
- Topçu Alayı
- Komando Tugayları

4. Türkiye’de 1980 Sonrasında Askeri İdarenin Kurumsal Büyümesi

Türkiye’de 1980 yılı sonrasında ordu ve diğer askeri kurumlar ile birlikte askeri idare kurumsal olarak büyümüştür. Askeri idarenin kurumsal büyümesi üç düzeyde incelenebilir: askeri kurumlar, ordu yapılanması ve askeri personel. Bu dönemde askeri kurumlar çoğalmış, ordu yapılanması büyümüş ve askeri personelin statüsü güçlenmiştir.

4.1 Askeri Kurumların Çoğalması

Türkiye’de 1980 yılı sonrasında askeri kurumlar çoğalmıştır. Bunlardan bir kısmı sıfırdan kurulurken bir kısmı da yeniden düzenlenerek kurulmuşlardır. 1980 öncesinde, özellikle 1960 yılından itibaren askeri idare birçok kurumyla farklı alanlara yayılmış bir şekilde yerleşmişti. Askeri idare, klasik ordu yapılanmasının dışında yargı, eğitim ve sağlık gibi alanlarda faaliyet gösteren kurumları içermekteydi. Fakat, 1980 yılı sonrasında askeri kurumların sayısının oldukça arttığı, askeri idarenin daha fazla alana girdiği görülmektedir. Ordu, temel görevi olan ülke savunması dışında iç güvenlik ve diğer alanlar ile ilgili ekonomik, toplumsal ve siyasi birçok işlev üstlenmiştir. Sonuçta, ordu güvenlik alanının dışına çıkarak devlet ve sivil toplum alanlarında oldukça etkili olmuştur. Ordunun farklı alanlardaki görünümü toplumda güçlü ordu algısını kuvvetlendirmiştir.

1980 sonrasında kurulan askeri kurumlara baktığımızda; idarenin iç güvenlik, yargı, savunma sanayi, eğitim, kültür, sivil toplum ve sağlık alanlarında çoğaldığı görülmektedir. İdari alanda önemli kurumsal düzenlemeler 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında yapılmaya başlanmıştır. Ordunun siyasi - idari görevleri üstlenmesi amacıyla kurulan Milli Güvenlik Konseyi, varlığını 1982 yılında yeni Anayasa kabul edilinceye kadar sürdürmüştür. Yeni Anayasa sonrasında çıkarılan Kanun ile Milli Güvenlik Kurulu, askeri üye sayısını arttıracak şekilde yeniden düzenlenmiştir (2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu).

Cumhuriyet’ten bu yana iç güvenlik, yani asayiş - mülki idare alanında yetkili olan ordu, 1980 sonrasında bu yetkisini arttırarak sürdürmüştür. Eğitim, personel ve askeri görevler bakımından bir askeri kurum olan Jandarma, iç güvenlik alanında ordunun etkin olmasına neden olan temel kurumdur. Bu nedenle, 1980’den sonra Jandarma’nın artan etkinliği ordunun hesabına yazılmalıdır. 1980 sonrasında Jandarma yeniden düzenlenmiş, merkezde yeni başkanlıklara ve operasyonel birimlere sahip olarak güçlenmiştir. Bu alanda kurulan önemli bir askeri kurum da Sahil Güvenlik Komutanlığı’dır (1982). Sahil Güvenlik Komutanlığı profesyonelleşmenin yüksek olduğu bir personel yapılanması ile iç güvenlikte etkilidir.

Ordunun iç güvenlikte yeni kurumları ile etkili olmasının nedeni mevzuat değişiklikleri ile bu alandaki yetkilerinin artırılmasıdır. 1980 sonrasında orduya verilen başlıca iç güvenlik yetkileri şunlardır:⁶

- Terörle mücadele,
- Sıkıyönetim ve olağanüstü hal rejimleri,
- Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri,
- TBMM'nin korunması,
- Arama kurtarma,
- Kara sınırlarının korunması,
- Kolluk kuvvetlerine destek.

Askeri kurumların çoğaldığı ve ordunun etkinliğini arttırdığı alanların en önemlilerinden birisi yargıdır. Askeri yargı kurumlarının çoğu daha önceki dönemlerde, özellikle de 1961 Anayasası sonrasında kurulurken, 1982 Anayasası ile yeniden düzenlenmişlerdir. Ayrıca, yetkileri belirli ölçülerde artırılmış ve kurumsal olarak güçlenmişlerdir. 12 Eylül askeri rejimi döneminde (1980-1983) Sıkıyönetim Komutanlıkları'na bağlı olan Askeri Mahkemeler asayiş suçlarında temel mahkeme olarak görev yapmışlardır. Bu kapsamda, binlerce kişi yargılanırken, binlercesi cezalandırılıp hapse atılmış, 49 kişi ise idam edilmiştir (Adalet Bakanlığı, TBMM Açılış Raporu, 1990). 1973 yılında kurulan Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) 1976 yılında kaldırılırken 1982 Anayasası ile tekrar kurulmuşlardır (Anayasa - Madde 143). DGM'ler sivil kişilerin güvenlik ile ilgili suçlarının yargılanmasında temel yetkili kurum olarak yaklaşık yirmi yılda etkin olmuşlardır. Ayrıca, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 1980 sonrasında yeniden düzenlenmiş ve yetkileri artırılmıştır (Anayasa - Madde 156, Madde 157).

Ordu 1980 sonrasında savunma sanayi alanında etkinliğini arttırarak devam ettirmiştir. Bu alandaki en önemli gelişme idari yetkileri kendinde toplayan 1985 yılında Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasıdır. Bu yıllarda Arifiye Tank Palet Fabrikası (1983) gibi askeri fabrikaların çoğalması aynı gelişme doğrultusundadır.

Kendi personelini kendisi yetiştiren ordu, eğitim alanında kendi kurumları ile var olmaya devam etmektedir. Çoğu daha önce kurulan askeri eğitim kurumları 1980 sonrasında yeniden düzenlenmiş ve güçlü kurumsal kapasitelere ulaşmışlardır. Bu kapsamda, 1983 yılında Maltepe Askeri Lisesi, 2002 yılında Astsubay Meslek Yüksekokulu ve 1989 yılında Harp Akademileri mevzuat değişikliği doğrultusunda yeniden yapılandırılmışlardır (3563 sayılı Harp Akademileri Kanunu).

Benzer bir şekilde, ordu uzun bir süre ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetini önemli ölçüde kendi kurumları ile almıştır. En önemli askeri sağlık kurumu olan Gülhane Askeri Tıp Akademisi yeniden düzenlenirken, ona bağlı olarak Hemşirelik Yüksekokulu 1985 yılında kurulmuştur.

Ordu kültür alanında da kurumlar oluşturmuş ve düzenlemeler yapmıştır. Askeri müzelerin sayısı artırılarak hepsini kapsayan ortak bir düzenleme çıkarılmıştır (Askeri Müzeler Yönetmeliği). Ayrıca, Türk Askeri Tarih Komisyonu kültür alanında kurulan başlıca kurumlardandır.

Son olarak, ordu sivil toplum alanında yeni kurumları ile etkili olmuştur. Emekli askeri personelin yönetiminde olduğu vakıf ve dernekler ordunun güçlendirilmesinde önemli işlevler üstlenmişlerdir. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ile Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malulü Gaziler Şehit Dul ve Yetimleri ile Muharip Gaziler Dernekleri kurulan önemli sivil toplum kurumlarıdır.

Aşağıda bulunan tabloda 1980 sonrasında kurulan ve yeniden düzenlenen askeri kurumlar alanlarına göre yer almaktadır.

⁶ Orduya iç güvenlik ile ilgili yetki veren kanunlar şunlardır: 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu, 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu, 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu, 211 Sayılı İç Hizmet Kanunu, 3497 Sayılı Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Kanun, 7269 Sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun.

Tablo 1: 1980 Sonrasında Kurulan ve Yeniden Düzenlenen Askeri Kurumlar

Alan	Kurulan Askeri Kurumlar	Yeniden Düzenlenen Askeri Kurumlar
İdare	<ul style="list-style-type: none">• Milli Güvenlik Konseyi (1980)	<ul style="list-style-type: none">• Milli Güvenlik Kurulu (1982)
İç güvenlik	<ul style="list-style-type: none">• Sahil Güvenlik Komutanlığı (1982)	<ul style="list-style-type: none">• Jandarma Genel Komutanlığı (1983)
Yargı		<ul style="list-style-type: none">• Askeri mahkemeler (1980)• Askeri Yargıtay (1982)• Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (1982)• Devlet Güvenlik Mahkemeleri (1982)
Savunma sanayi	<ul style="list-style-type: none">• Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (1985)	
Eğitim		<ul style="list-style-type: none">• Maltepe Askeri Lisesi (1983)• Astsubay Meslek Yüksekokulu (2002)• Harp Akademileri (1989)
Sağlık	<ul style="list-style-type: none">• GATA Hemşirelik Yüksekokulu (1985)	<ul style="list-style-type: none">• GATA (1980)
Kültür	<ul style="list-style-type: none">• Türk Askeri Tarih Komisyonu (1990)	<ul style="list-style-type: none">• Askeri Müzeler (1984)
Sivil toplum	<ul style="list-style-type: none">• Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (1987)• Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malulü Gaziler Şehit Dul ve Yetimleri ile Muharip Gaziler Dernekleri (1983)	

4.2 Ordu Yapılanmasının Büyümesi

Türkiye’de ordu birçok açıdan olduğu gibi yapısal - kurumsal olarak da yıllar içinde büyümüştür. 1960’lı yıllardan itibaren dikkat çeken yapısal büyüme 1980’li yıllardan itibaren hızlanmıştır. Ordunun yapısal büyümesi iki düzlemde gerçekleşmiştir: ana birimlerin (kuvvet komutanlıklarının) büyümesi ve onlara bağlı askeri birliklerin kurulması. Kuvvet komutanlıkları, idari işleri ve bir takım askeri hizmetleri yürüten düzenleyici yeni birimlerin (genellikle daire başkanlıkları) kurulması ile büyümüştür. Ayrıca, yurtiçinde yaygın olarak Kuvvet Komutanlıkları’na bağlı yeni komutanlıklar (kita komutanlıkları) kurulmuştur. Ordu yapılanmasının değişimi özellikle TSK’nın dört ana birimi: Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı özelinde görülmektedir. 1980’li yıllardan itibaren görülen değişim içerisinde askeri birliklerin dört ana birime ve Bakanlığa bağlanması değişiklik göstermiştir. Bu kapsamda, dört ana birimin arasındaki sınırlar keskinleşmiştir. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri’ne bağlı askeri birlikler alanlara göre ayrılırken, Genelkurmay Başkanlığı’na bağlanmada kapsayıcılık ve stratejik olma kriterleri esas alınmıştır. Yıllarca TSK’nın belkemiğini oluşturan Kara Kuvvetleri büyümesini devam ettirirken Hava ve Deniz Kuvvetleri daha yüksek oranda büyüme göstermiştir. Bu büyümede profesyonel askerlik oldukça etkilidir. Yine, askeri birimlerin bağlanması Genelkurmay Başkanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı

arasında yıllar içerisinde değişmiştir. Buna karşın, Türkiye’de Bakanlığın ordunun idari işlerini yürüten birim olma işlevi bu yıllarda da sürmüştür.

Milli Savunma Bakanlığı birimler bakımından büyük bir değişime gitmemesine rağmen yıllar içerisinde yeniden yapılandırılmıştır. Özellikle birimler arasında birleşme ve uzmanlık alanlarına göre ayrışmalar olmuştur. İdari, mali ve personele ilişkin birimlerin sayısı artmıştır. Ayrıca, TSK bünyesindeki bazı kurumlar Bakanlığa bağlanmıştır. Bu kapsamda, Harita Genel Komutanlığı yeniden yapılandırılarak 1983 yılında Bakanlığa bağlanmıştır. Bakanlığa bağlı askeri kurumlar bakımından önemli değişiklikler savunma sanayi alanında gerçekleşmiştir. Askeri fabrikalar ve tersaneler tek bir çatı altında birleştirilirken, Makine Kimya Endüstrisi (MKE) Kurumu, 1950 yılından beri ilgili bakanlık olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinden çıkarılarak 2000 yılında Millî Savunma Bakanlığının ilgili kuruluşu haline getirilmiştir.

Genelkurmay Başkanlığı’nın başkanlıklar şeklindeki merkez yapılanması pek değişikliğe gitmemiştir. Bununla birlikte yeni başkanlıklar kurulmuştur. Bağlı kurum bakımından ise önemli bir değişiklik yaşanmış, 1992 yılında Özel Kuvvetler Komutanlığı kurulmuştur. Özel eğitim almış rütbeli askerlerden oluşan Özel Kuvvetler Komutanlığı, Genelkurmay Başkanlığı’nın emrinde özel operasyonlar yapan ve diğer özel görevler üstlenen askeri birliktir. Tugay seviyesinde kurulan birlik sonradan tümen seviyesine çıkartılmıştır.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nın ordu seviyesindeki yapılanması bir değişiklik göstermemiş, fakat ona bağlı birçok askeri birim/komutanlık oluşturulmuştur. 1976 yılında kurulan kolordu seviyesindeki Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı 1999 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na bağlanmıştır. Kara Kuvvetleri’nde yeni sınıfların kurulması önemli kurumsal değişiklikleri göstermektedir. Kara havacılık, istihkâm, istihbarat ve muhabere sınıflarının kurulması veya yeniden oluşturulması söz konusudur. Bu sınıflara ilişkin askeri birimler de yeniden yapılandırılmıştır. Bu kapsamda, Kara Havacılık Komutanlığı yapılandırılmış, İstihkâm Alayları, Muhabere Alayları ve İstihbarat Okul Komutanlığı kurulmuştur. Kara Kuvvetleri’nde yapılan önemli bir kurumsal değişim de eğitim birimlerine ilişkindir. TSK’da eğitim kuvvetlerini tek çatı altında toplayan Eğitim Komutanlığı, 1994 yılında Eğitim ve Doktrin Komutanlığı adını alarak Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na bağlanmıştır. Bu kuruma bağlı olarak TSK İstihbarat Okul Komutanlığı kurulmuştur. Ayrıca, Kara Kuvvetleri’nin tüm ulaştırma, silah temini ve bakım - onarım gibi askeri destek hizmetlerini koordine edecek Kara Kuvvetleri Lojistik Komutanlığı 1988 yılında kurulmuştur.

1980’li yıllardan itibaren ordunun yurtdışı görevleri önemli bir artış göstermiştir. Daha önce NATO kapsamında Kore’de ve bağımsız olarak Kıbrıs’ta görev yapan TSK, 1990’lı yıllarda NATO ve BM görevleri kapsamında önemli yurtdışı askeri faaliyetlerde bulunmuştur. Bakanlığın ve Genelkurmay Başkanlığı’nın koordinasyonunda yapılan bu faaliyetlerde Kara Kuvvetleri merkezi bir rol almıştır. Bu nedenle yurtdışı görevlerini icra etmek üzere kurulan özel birlikler Kara Kuvvetleri’ne bağlı olarak görev yürütmektedir. Kurulan yurtdışı birliklerinin bazıları süreklilik arz etmiştir. Türk ordusunun 1980 sonrasında üstlendiği ve bu doğrultuda askeri birlik kurduğu yurtdışı görevleri şunlardır (Kara Kuvvetleri Komutanlığı):

- Bosna Hersek (1992)
- Somali (1992)
- NATO (1993)
- Kosova (1999)
- Afganistan (2002)

1980 sonrasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’nda gelişme doğrultusunda önemli kurumsal değişimler yaşanmıştır. Komutanlığın ifadesiyle “1980’li yıllar Türk Deniz Kuvvetlerinin Cumhuriyet dönemindeki gelişiminin tepe noktasına doğru ivme kazandığı yıllar olmuştur.” 1990’lı yıllarda ise gelişme bir açık deniz kuvveti olma özelliğine varmıştır. Türk Deniz Kuvvetleri bu yıllarda savaşa hazırlık ve harekât kabiliyeti bakımından büyük aşama kaydetmiştir (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı). Deniz Kuvvetleri’nin belkemiğini oluşturan Donanma Komutanlığı temel yapısını korurken istihbarat, personel, lojistik ve

bilgi sistemleri alanlarında yeni askeri birimler oluşturulmuştur. Eğitim kurumlarını tek çatı altında toplayan Deniz Eğitim Komutanlığı ise önemli bir kurumsal değişim geçirmemiş, sadece yeni filolar ve kadrolar bu kuruma dâhil edilmiştir. Bu kapsamda Eğitim Filo Komodorluğu kurulmuştur. Yine, Deniz Kuvvetleri’nin temel alan yapılanması olan Kuzey ve Güney Saha Komutanlıkları korunurken bunlar içerisinde yeni askeri birimler kurulmuştur. 1982 yılında kurulan Kurtarma Grup Komutanlığı ve Sualtı Savunma Grup Komutanlığı bu birimlerdendir. Bu yıllarda Deniz Kuvvetleri’nde yaşanan en önemli gelişme teknik alana, yani deniz araçlarının üretimi ve teminine ilişkindir. Milli harp silah ve araçlarına sahip olma amacındaki yeni teknik çalışmalar; modernizasyon, sıfırdan üretim, alım ve bakım yöntemleri ile büyük bir Deniz Kuvvetleri filosunun oluşmasını sağlamıştır. Bu kapsamda Deniz Kuvvetleri’ne bağlı tersanelerde milli denizaltı ve fırkateynler üretilmiştir. Ayrıca, Deniz Kuvvetleri’nde teknik faaliyetleri yürütmek üzere Araştırma Merkezi Komutanlığı (1998) ve Dizayn Proje Ofisi (2004) kurulmuştur (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı).

1980 sonrasında Hava Kuvvetleri de gelişme ve büyüme doğrultusunda değişim göstermiştir. Hava Kuvvetleri’nin temel yapılanması Deniz Kuvvetleri’nin yapılanmasına birebir uymuştur. Hava Kuvvetleri’nin operasyonel tüm görevlerini üstlenen üs ve komutanlıklar Muharip Hava Kuvvetleri Komutanlığı altında birleştirilmiştir. Bu komutanlığa bağlı olarak 1980 sonrasında Tanker Üs Komutanlığı, 4. Ana Jet Üs Komutanlığı (Mürted Hava Üssü) ve Füze Üs Komutanlığı kurulmuştur. Ayrıca, Hava Meydan Komutanlıkları ve Hava Savunma Komutanlıkları’nda değişimler olmuştur. Hava Kuvvetleri’nin eğitim ile ilgili birliklerini tek çatı altında toplayan Hava Eğitim Komutanlığı içerisinde Hava Teknik Okullar Komutanlığı, daha önce kurulan eğitim birimleri birleştirilerek, 2006 yılında oluşturulmuştur. Hava Kuvvetleri’nin üçüncü ana birimi olarak, ulaştırma, bakım ve diğer teknik hizmetler ile ilgili komutanlıklar 1989 yılında Hava Lojistik Komutanlığı çatısı altında toplanmıştır (Hava Kuvvetleri Komutanlığı).

Jandarma 1980’li yıllardan itibaren büyüme ve gelişme doğrultusunda önemli kurumsal değişim geçirmiştir. Öncelikle, merkez yapılanması daire başkanlıklarını içeren başkanlıklar şeklinde yeniden yapılandırılmış ve yeni birimler oluşturulmuştur. 1980 sonrasında oluşturulan yeni merkezi birimler şunlardır:

- Teftiş Kurul Başkanlığı (1983)
- Ceza ve Tevkifevleri Daire Başkanlığı (1983)
- Kriminal Daire Başkanlığı (1987)
- Trafik Hizmetleri Daire Başkanlığı (1997)

Jandarma’nın taşra teşkilatı da önemli değişimler geçirmiştir. 1980 sonrasında her kurulan ilde İl Jandarma Komutanlıkları ve her kurulan ilçede İlçe Jandarma Komutanlıkları kurulmuştur. Bu kapsamda 13 ilde Jandarma teşkilatı kurulmuştur. 1983 yılında getirilen önemli bir düzenleme Jandarma Bölge Komutanlıkları’nın kurulmasıdır. Bu kapsamda 14 Bölge Komutanlığı kurulmuştur. Jandarmada 1990’lı yıllarda PKK terörü ile mücadele kapsamında yeni birimler kurulmuş ve var olan birimler yaygınlaştırılmıştır. Bu kapsamda; Jandarma Komando Birlikleri’nin sayısı artırılmış, Jandarma Özel Harekât birliklerinin sayısı 23’e çıkarılmış, operasyonel birlik olarak Jandarma Komando Özel Asayiş Komutanlığı 1999 yılında kurulmuş ve bu birliğe bağlı olarak arama kurtarma faaliyetlerinde bulunan Jandarma Komando Özel Asayiş Kurtarma Tugay Komutanlığı da kurulmuştur (Jandarma Genel Komutanlığı).

Aşağıda bulunan tabloda 1980 yılı sonrasında kurulan askeri birimler yer almaktadır.

Tablo 2: 1980 Sonrası Kurulan Askeri Birimler

Askeri kurumlar	Yıl	Askeri kurumlar	Yıl
<i>Genelkurmay Başkanlığı</i>		Sualtı Savunma Grup Komutanlığı	1982
Özel Kuvvetler Komutanlığı	1992	Araştırma Merkezi Komutanlığı	1998
<i>Kara Kuvvetleri Komutanlığı</i>		Dizayn Proje Ofisi Müdürlüğü	2004
Kara Kuvvetleri Lojistik Komutanlığı	1988	<i>Hava Kuvvetleri Komutanlığı</i>	
Eğitim ve Doktrin Komutanlığı	1994	Hava Lojistik Komutanlığı	1989
İstihbarat Okul Komutanlığı	2005	Hava Teknik Okullar Komutanlığı	2006
İstihkâm Alayları	2006	Tanker Üs Komutanlığı	1998
Muhabere Alayları	2003	4. Ana Jet Üs Komutanlığı	1996
<i>Deniz Kuvvetleri Komutanlığı</i>		Füze Üs Komutanlığı	2014
Eğitim Filo Komodorluğu	1996	<i>Jandarma Genel Komutanlığı</i>	
Kurtarma Grup Komutanlığı	1982	Kriminal Daire Başkanlığı	1987
Sualtı Savunma Grup Komutanlığı	1982	Trafik Hizmetleri Daire Başkanlığı	1997

4.3 Askeri Personelin Statüsünün Güçlenmesi

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de görülen askeri idarenin güçlenmesi içerisinde değerlendirilmesi gereken bir durum da askeri personelin statüsünün güçlenmesidir. Türkiye'de askeri personele ilişkin yasal düzenlemeler ve onlara sağlanan hak ve menfaatlerin oluşturduğu askeri statü oldukça eskidir. Fakat 1980'den sonra askeri statü önemli değişikliklerle yeniden düzenlenmiş ve gittikçe güçlenmiştir. Ordunun siyasette veya idarede etkili olduğu dönemlerde asker doğal olarak kendi statüsünü güçlendirme yoluna gitmiştir. 1990'lı yıllarda doruğa çıkan güvenlik krizleri, savaşlara katılma ve PKK terörü ile mücadele, askere sağlanan hak ve menfaatlerin dayanağı olmuştur.

Türkiye'de zorunlu askerlik geçerlidir. Bu kapsamda er, erbaş (onbaşı ve çavuş rütbesinde) ile asteğmenler vatan hizmetini yapmaktadır. Türkiye'de askeri personel sayısının büyük bir kısmını zorunlu askerlik yapan askerler oluşturur. 2011 yılında bu oran yaklaşık % 70'dir (Genelkurmay Başkanlığı). Savaş tehdidinin olduğu durumlarda yedek asker sayısı ve toplamda asker sayısı doğal olarak artırılabilmektedir. Zorunlu hizmet yapan asker sayısının artması ordunun personel bakımından daha da büyümesi; ordunun toplumda vatandaşlar üzerindeki etki alanının artması, orduya daha fazla kaynak ayrılması ve sonuç olarak askerin statüsünün güçlenmesi demektir. Zorunlu askerlik yapan asker sayısı askerlik süresi ile doğru orantılıdır. Askerlik süresinin arttığı dönemlerde asker sayısı da artmıştır. Terörle mücadelenin yoğun sürdürüldüğü 90'lı yıllarda zorunlu askerlik süresinin artırıldığı, diğer yıllarda tekrar azaltıldığı görülmektedir. 1970 yılından 2015 yılına kadarki sürelerle göre, Türkiye'de zorunlu askerlik süresi ortalama 15 ay'dır.

Türkiye'de asker sayısının açıklandığı (Milli Savunma Bakanlığı - Faaliyet Raporları) 2011 yılından 2015 yılına kadarki verilere bakıldığında, asker sayısının önemli ölçüde değişmediği, sürekli bir artış ya da azalış göstermediği görülmektedir. Son beş yılda orduda bulunan askerlerin ortalaması 427 bin civarı iken, toplam personelin ortalaması 476 bin civarıdır. TSK'nın personel değişimi de aynı doğrultuda olmuştur. TSK'da sivil personel sayısı tüm personelin ortalama %11'i civarıdır. Aşağıda yer alan tabloda 2011 ile 2015 yılları arasında TSK'nın personel sayısı askeri ve sivil personel ayırımına göre yer almaktadır.

Tablo 3: Yıllara Göre TSK’nın Personel Sayısı, 2011-2015

Yıl	Askeri Personel	Sivil Personel	Toplam Personel
2011	455.948	53.424	509.372
2012	398.962	47.825	446.787
2013	456.901	47.660	504.561
2014	429.132	48.293	477.425
2015	397.913	47.335	445.248

Milli Savunma Bakanlığı (2011, 2012, 2013, 2014, 2015 Yılları Faaliyet Raporu)

Türkiye’de askeri personelin yönetimi ile ilgili önemli bir aşama profesyonelleşmedir. Zorunlu askerlikten profesyonel askerliğe geçiş askeri personelin statüsünü oldukça geliştiren bir etkidir. Askeri personel sisteminde profesyonelleşme 1980 yılı sonrası döneme rast gelen bir durumdur. Bu döneme kadar askeri personel içerisinde subaylık ve astsubaylık profesyonel olarak yapılan mesleklerdi. 1986 yılından itibaren yeni profesyonel askeri personel statüleri oluşturulmuştur. Bunlar⁷:

- Uzman erbaşlık
- Sözleşmeli subaylık / astsubaylık
- Sözleşmeli erlik / erbaşlık’tır.

Türk ordusunun alt düzey önemli bir sınıfını uzman erbaşlar (uzman onbaşı ve uzman çavuş rütbesindeki askerler) oluşturur. Çavuşluk ve uzman çavuşluk oldukça eski olmasına karşın 1986 yılında çıkan Kanun ile bir statüye dönüşmüştür (3269 sayılı Uzman Erbaş Kanunu). Bu kapsamda, uzman çavuşların hakları belirlenmiş, sürekli bir kadroya geçirilmiş ve astsubaylığa geçiş hakkı tanınmıştır. Artık uzman çavuşlar orduda sayı ve görev bakımından önemli bir askeri kesimi oluşturmaktadır. 2011 yılına göre, tüm uzman – muvazzaf askeri personelin % 20’si ve tüm askeri personelin % 6’sı uzman erbaşdır. Alt düzeyde yeni bir sınıfın oluşturulması subay sınıfının statüsünü daha da güçlendirmiştir. Subaylar, özel görevler hariç olmak üzere, sadece komutanlık görevini yürütmektedirler.

Askeri personel konusunda getirilen önemli bir düzenleme de sözleşmeli subaylık ve astsubaylık’tır. 2001 yılında çıkarılan Kanun ile yedek subaylarca yerine getirilen bazı hizmet ve görevlerin daha profesyonel şekilde yapılmasını sağlamak için sözleşmeli subay ve astsubay istihdam edilmesi öngörülmüştür (4678 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri’nde İstihdam Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanun).

Bir başka önemli uygulama profesyonel askerliği amaçlayan sözleşmeli askerlik (erbaşlık)’tır. 2011 yılında çıkarılan Kanun ile zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren kişiler üç yıllığına geçici kadrolu çalışanlar olarak maaş karşılığında askerliğini yapabilmektedir (6191 sayılı Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu). Böylece, en düşük rütbedeki askerler eğitilmiş ve tecrübeli hale gelmektedir. Birçok ülkede zorunlu askerlik yerine getirilen profesyonel - sözleşmeli askerlik Türkiye için (diğer yükümlü askerler ile birlikte) karma bir model oluşturmaktadır.

5. Sonuç

20. yüzyılda Batı’da güvenlikçi devletin güçlenmesi söz konusudur. Özellikle de bu durum gelişmekte olan ve güvenlik krizleri yaşayan ülkeler için geçerlidir. Güvenlikçi devlet; güvenliği sağlama işlevini merkezine alan, en etkili araçlar olarak zor ve şiddeti kullanan ve kişi hak ve özgürlükleri güvenlik

⁷ Profesyonel askerliğe ilişkin çıkarılan kanunlar şunlardır: 3269 sayılı Uzman Erbaş Kanunu, 4678 sayılı Türk Silahlı Kuvvetlerinde İstihdam Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanun, 6191 sayılı Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu

amacıyla sınırlandırma eğiliminde olan devlettir. Güvenlikçi devlet güçlü devlet ilkesiyle hareket eder ve toplumda belirli bir denetime sahiptir. Güvenlikçi devletin en önemli yansıması kurumsal boyutta orduda görülmektedir.

Türkiye’de 1980 sonrasında ordunun, daha geniş kapsamda askeri idarenin büyümesi güvenlikçi devletin güçlenmesinin önemli bir örneğidir. Türkiye’de 1980 sonrasında ordu, siyasal etkinliğinin yanı sıra idari anlamda güçlenmiştir. Ordu kurumsal, ekonomik ve personel boyutlarında büyümüştür. Ordu askeri alandaki etkinliğini toplum, ekonomi ve eğitim gibi alanlara taşımıştır. Bu alanlarda askeri idare bir bütün olarak büyümüştür. Türkiye’de 1980 sonrasında askeri idarenin büyümesinde: 12 Eylül Askeri Rejimi’nin kurulması, ordunun siyasal olarak etkin olması ve PKK terörünün yükselmesi önemli dinamikler olmuştur. Türkiye’de 1980 sonrasında askeri idarenin kurumsal büyümesi üç boyutta ya da alanda gerçekleşmiştir: askeri kurumlar, ordu yapılanması ve askeri personel. Askeri kurumlar çoğalırken ordu yapılanması büyümüş ve askeri personelin statüsü güçlenmiştir.

Türkiye’de askeri idarenin büyümesi sivil asker ilişkileri bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu büyümenin nasıl olduğu sivil asker ilişkilerinde ve siyasal iktidarın gücünde belirleyicidir. 1980 sonrasında askeri idarenin büyümesinin iki kaynağı vardır: sivil iktidarın denetiminde planlı büyüme ve siyasal etkinlik doğrultusunda aktif - özerk büyüme. Güvenlik krizlerinin yaşandığı, savaş ve terör tehdidinin arttığı dönemlerde askeri idarenin büyümesi zorunluluk arzemiştir. Siyasal iktidarlar bu büyümeye izin vermiş, hatta büyümeyi planlamıştır. İktidarlar orduya yetki, personel ve mali kaynak bakımından büyük destek vermiştir. Ordunun siyasette etkili olduğu dönemlerde ise askeri idare aktif olarak büyümüştür. Bu tarz büyüme sivil iktidarının gücünün azalmasına neden olmuştur. Bunun karşısında siyasal iktidarlar askeri idareyi sınırlandırmaya çalışmıştır. Hedef siyasal iktidarın tüm idare üstündeki gücünü sağlamaktır. Uluslararasılaşma ve AB üyeliği süreci gibi dış etkenler doğrultusunda ordunun sivil denetimi çalışmaları, sivil iktidarın gücünü sağlamlaştırma ve onun denetiminde bir askeri idarenin kurulması hedefinde olmuştur.

Türkiye’de askeri idarenin büyümesinin önemli bir sonucu güçlü devletin görünürlüğüünün artmasıdır. Türkiye’de var olan güçlü devlet geleneği, ordunun özerkliği ve siyasal etkinliği bakımından devam ederken, askeri idarenin özerk ya da demokratik bir şekilde büyümesi bakımından da devam etmektedir. Devam eden ulusal ve uluslararası tehditler güvenlik alanında devletin etkinliğini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak; Avrupalı devletlerin aksine, 1980 sonrasında Türkiye’de askeri idare büyümüştür ve büyümeye devam etme eğilimindedir. Gelecekte büyümenin devam edip etmeyeceğinde sivil - asker ilişkileri, ulusal güvenlik tehdidi ve uluslararası gelişmeler belirleyici olacaktır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Kaynaklar

Adalet Bakanlığı (1990). TBMM Açılış Raporu.

Aybay, R. (1978). Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 33(1), s.59-82.

Bendix, R. (1984). Max Weber: An Intellectual Portrait, Los Angeles: University of California Press.

Berlin, D. P. (1992). Military Autonomy and Emerging Democracies in South America, Comparative Politics, 25(1), s.83-102.

- Cantenar, Ö. F. ve Tümlü, F. (2016). PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayıyatı Açısından Analizi, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1), s.1-22.
- Carnoy, M. (2013). *Devlet ve Siyaset Teorisi* (Çev. S. Coşar vd.), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Erişim adresi: <https://www.dzkk.tsk.tr>, (Erişim tarihi: 14.06.2021).
- Erken, B. (2020). Siyasal Düzen Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), s.208-229.
- Friedrich C. J. (1999). *Sınırlı Devlet* (Çev. M. Turhan), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Friedrich C. J. ve Brzezinski, Z. K. (1964). *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi* (Çev. O. Onaran), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Genelkurmay Başkanlığı, Basın Açıklaması, Erişim adresi: <https://www.tsk.tr>, (Erişim tarihi: 21.11.2011).
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet* (Çev. C. Atay), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Hale, W. (2014). *Türkiye’de Ordu ve Siyaset* (Çev. A. Fethi), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Erişim adresi: <https://www.hvkk.tsk.tr>, (Erişim tarihi: 14.06.2021).
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan* (Çev. S. Lim), Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Huntington, S. P. (2004). *Asker ve Devlet* (Çev. K. U. Kızılaslan), İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Hürriyet, 5 Haziran 2018, PKK’nın 20 Yılda Türkiye’ye Zararı 240 Milyar Dolar.
- Jandarma Genel Komutanlığı, Erişim adresi: <https://www.jandarma.gov.tr>, (Erişim tarihi: 14.06.2021).
- Janowitz, M. (1964). *The Military in the Political Development of New Nations*, Chicago - London: The University of Chicago Press.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Erişim adresi: www.kkk.tsk.gov.tr, (Erişim tarihi 16.7.2022)
- Kelsen, H. (2016). *Saf Hukuk Kuramı* (Çev. E. Uzun), İstanbul: Nora Kitap.
- Lerner, D. and Robinson, R. D. (1960). Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force, *World Politics*, 13(1), s.19-44.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (Çev. F. Bakırcı), İstanbul: Ebabil Yayıncılık.
- Machiavelli, N. (2014). *Hükümdar* (Çev. N. Adabağ), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 20 Nisan 1992 Tarihli MGK Toplantısı Basın Açıklaması, Erişim adresi: <https://www.mgk.gov.tr>, (Erişim tarihi: 4.06.2012).
- Milli Savunma Bakanlığı, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 Yılları Faaliyet Raporu.
- Mills C. W. (2017). *İktidar Seçkinleri* (Çev. Ü. Oskay), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özbudun E. (2000). *Contemporary Turkish Politics*, London: Lynne Rienner Publishers.
- Özcan, N. A. (1999). *PKK (Kürdistan İşçi Partisi): Tarihi, İdeolojisi ve Yönetimi*, Ankara: ASAM Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2013). *Toplum Sözleşmesi* (Çev. V. Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rustow, D. A. (1964). The Military, Turkey Modernization in Japan and Turkey (Ed. R. E. Ward and D. A. Rustow), *Political Princeton: Princeton University Press*, s.352-388.
- Schmitt, C. (2014). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm* (Çev. A. E. Zeybekoğlu), Ankara: Dost Yayınları.
- Tilly, C. (2020). *Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu* (Çev. K. Emiroğlu) Ankara: İmge Kitabevi.
- Wright, Q. (1983). *A Study of War*. Chicago: University of Chicago Press.